

TFY4215 Innføring i kvantefysikk. Institutt for fysikk, NTNU.
Øving 5.

Oppgave 1

En endimensjonal potensialbrønn har dybde 10.0 eV og bredde 4.0 nm. Et elektron med masse m_e befinner seg i en ubunden tilstand i dette potensialet, med energi 1.0 eV (dvs: 11.0 eV over bunnen av potensialbrønnen). Hva er dette elektronets bølgelengde dersom det befinner seg i brønnområdet?

- A 0.11 nm
- B 0.37 nm
- C 0.83 nm
- D 1.22 nm
- E 1.77 nm

Oppgave 2

Hva er bølgelengden til elektronet i forrige oppgave dersom det befinner seg utenfor brønnområdet?

- A 0.11 nm
- B 0.37 nm
- C 0.83 nm
- D 1.22 nm
- E 1.77 nm

Oppgave 3

Med tallverdien til bølgelengden λ i enheten m (meter) er energien til fotoner med bølgelengde λ ...

- A 1.24 neV/ λ
- B 1.24 μ eV/ λ
- C 1.24 meV/ λ
- D 1.24 eV/ λ
- E 1.24 keV/ λ

Oppgave 4

Med tallverdien til bølgelengden λ i enheten nm (nanometer) er energien til frie elektroner med bølgelengde λ omtrent ...

- A 1.5 neV/ λ^2
- B 1.5 μ eV/ λ^2
- C 1.5 meV/ λ^2
- D 1.5 eV/ λ^2
- E 1.5 keV/ λ^2

OPPGAVE 8 Ikke-stasjonær bokstilstand

En partikkel med masse m beveger seg i et bokspotensial $V(x)$ (lik null for $0 < x < L$ og uendelig ellers). I forelesningene har vi sett at

$$\psi_1(x) = \sqrt{2/L} \sin(\pi x/L) \quad \text{og} \quad \psi_2(x) = \sqrt{2/L} \sin(2\pi x/L)$$

er de to (normerte) energieigenfunksjonene med de laveste energiene (grunntilstanden og første eksiterte tilstand).

a. ♠Kontrollér eksplisitt at begge disse er egenfunksjoner til Hamilton-operatoren $\widehat{H} = -(\hbar^2/2m)\partial^2/\partial x^2$ (dvs at de er løsninger av den tidsuavhengige Schrödingerligningen for boksen) og bestem energienergiene E_1 og E_2 . i ♠Kontrollér også at funksjonene

$$\Psi_i(x, t) = \psi_i(x)e^{-iE_it/\hbar} \quad (i = 1, 2)$$

begge oppfyller den tidsavhengige Schrödingerligningen for boksen. ♠Vis dessuten at de to energieigenfunksjonene er **ortogonale**; med dette mener vi at skalarproduktet (indreproduktet) av ψ_1 og ψ_2 er lik null,

$$\langle \psi_1, \psi_2 \rangle \equiv \int \psi_1^*(x)\psi_2(x)dx = 0.$$

b. Løsninger av den tidsavhengige Schrödingerligningen på formen $\Psi(x, t) = \psi(x)e^{-iEt/\hbar}$, kalles **stasjonære** løsninger. De to løsningene $\Psi_1(x, t)$ og $\Psi_2(x, t)$ er altså stasjonære. ♠Påvis at lineærkombinasjonen

$$\Psi(x, t) = \frac{1}{\sqrt{2}} [\Psi_1(x, t) + \Psi_2(x, t)]$$

av disse to stasjonære løsningene oppfyller Schrödingerligningen for boksen. ♠Er $\Psi(x, t)$ en stasjonær løsning?

c. På grunn av at de to tidsavhengige eksponensialfaktorene ovenfor ikke varierer i takt, vil sannsynlighetstettheten $|\Psi(x, t)|^2$ for denne ikke-stasjonære tilstanden oscillere som funksjon av tiden. ♠Vis at den kan skrives på formen

$$|\Psi(x, t)|^2 = \frac{1}{2}[\psi_1(x)]^2 + \frac{1}{2}[\psi_2(x)]^2 + \psi_1(x)\psi_2(x) \cos \omega t,$$

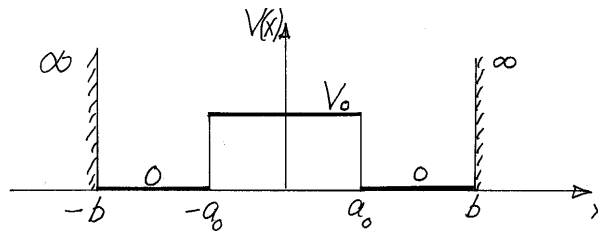
og bestem ω og periodetiden T for oscillasjonen.

[Hint: For en kompleks størrelse $z = \Re(z) + i\Im(z)$ er som du vil se $z + z^* = 2\Re(z)$. Bruk dette til å vise at $|z_1 + z_2|^2 = (z_1^* + z_2^*)(z_1 + z_2) = |z_1|^2 + |z_2|^2 + 2\Re(z_1^*z_2)$.]

♠Hva blir den tilsvarende periodetiden T dersom vi superponerer grunntilstanden og 2. eksiterte tilstand?

d. ♠Påvis at $\Psi(x, t)$ er normert (for alle t), ved å integrere sannsynlighetstettheten. [Hint: Gjør bruk av ortogonaliteten til $\psi_1(x)$ og $\psi_2(x)$, samt det at både $\psi_1(x)$ og $\psi_2(x)$ er normerte.]

OPPGAVE 9 Litt mer om krumning av egenfunksjoner

Et elektron med masse m_e beveger seg i det endimensjonale potensialet $V(x)$ vist i figuren. Her er høyden på barrieren i midten $V_0 = \hbar^2/(2m_e a_0^2)$ ($= 13.6 \text{ eV}$).

a. Dersom $\psi(x)$ er en energieigenfunksjon med (endelig) energi E for dette systemet, følger det fra den tidsuavhengige Schrödingerligningen at

$$\psi'' = \frac{2m_e}{\hbar^2}[V(x) - E]\psi$$

er endelig for alle $-b < x < b$ (siden alle størrelsene på høyresiden er endelige). ♠Hva kan du da si om ψ' ($= d\psi/dx$) i dette intervallet? [Hint: Kan ψ' være diskontinuerlig hvis ψ'' er endelig?] ♠Er ψ' endelig? ♠Hva kan du da si om ψ ?

b. Anta at vi kjenner en av egenfunksjonene i *en liten del* av intervallet $-b < x < b$. ♠Hvorfor er dette tilstrekkelig til å bestemme energien E for denne egenfunksjonen? [Hint: Tenk deg at du bruker egenverdligningen $\widehat{H}\psi = E\psi$ til å bestemme energien.] Et eksempel finner du i pkt. **c**.

c. Vi velger nå lengden b slik at 1. eksiterte tilstand ψ_2 får formen $\psi_2 = Ax$ for $-a_0 < x < a_0$. ♠Bruk dette til å finne energien E_2 til denne tilstanden. ♠Forklar hvilken form ψ_2 har i områdene mellom barrieren og de harde veggene, og tegn en skisse av den, der du tar hensyn til kontinuitets-egenskapene og krumningsegenskapene (jf forrige øving). [Oppgitt: Første eksiterte tilstand har bare ett nullpunkt (bortsett fra at den er lik null ved de harde veggene).]

d. Det opplyses at grunntilstanden ψ_1 er symmetrisk med hensyn på origo og fri for nullpunkter (bortsett fra at den er null ved de harde veggene). ♠Bruk dette samt det du vet om krumningsegenskapene til å lage en skisse av ψ_1 . [NB! Grunntilstands-energien E_1 er lavere enn E_2 , så for denne tilstanden er barriereområdet $|x| < a_0$ klassisk forbudt.]

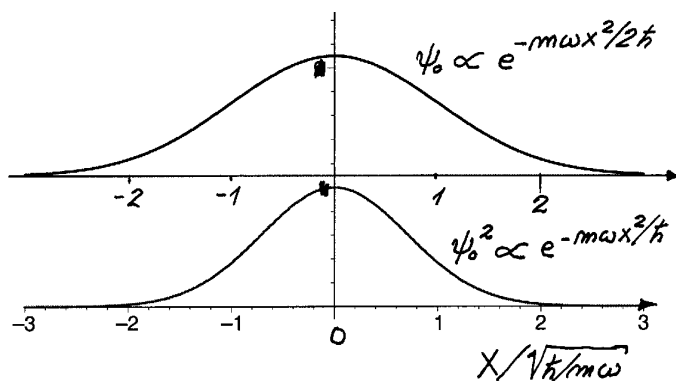
OPPGAVE 10 Δx og Δp_x for grunntilstanden i harmonisk oscillator, m.m.

I OPPGAVE 7 fant vi at når bølgefunksjonen er

$$\Psi(x, 0) = (2\pi\sigma^2)^{-1/4} e^{-x^2/4\sigma^2} e^{ip_0x/\hbar},$$

så er usikkerhetene i posisjon og impuls gitt ved $\Delta x = \sigma$ og $\Delta p_x = \hbar/2\sigma$, uavhengig av parameteren p_0 . (Dessuten er $\langle p_x \rangle = p_0$.) Disse resultatene ble utledet direkte fra bølgefunksjonen ovenfor, og gjelder derfor uansett hvilket potensial partikkelen befinner seg i (ved prepareringstidspunktet $t = 0$).

a. ♠Hva blir etter dette usikkerhetene Δx og Δp_x for grunntilstanden for den harmoniske oscillatoren som vi så på i OPPGAVE 3, $\psi_0(x) \propto \exp(-m\omega x^2/2\hbar)$? ♠Hva blir $\langle p_x \rangle$ for denne tilstanden? [Hint: $\psi_0(x)$ er et spesialtilfelle av funksjonen ovenfor.]

[Figuren viser bølgefunksjonen ψ_0 og sannsynlighetstettheten, $\psi_0^2 \propto \exp(-m\omega x^2/\hbar)$, som funksjoner av $x/\sqrt{\hbar/m\omega}$, for den nevnte grunntilstanden.]

b. Anta at en partikkel i boks befinner seg i i den normerte tilstanden

$$\Psi(x, t) = c_1\psi_1(x)e^{-iE_1t/\hbar} + c_2\psi_2(x)e^{-iE_2t/\hbar}, \quad |c_1| = \frac{1}{2}\sqrt{3}, \quad |c_2| = \frac{1}{2}.$$

Her er E_1 grunntilstandsenergien og $E_2 = 4E_1$. Det kan vises at sannsynlighetene for å måle energiene E_1 og E_2 er henholdsvis $P_1 = |c_1|^2$ og $P_2 = |c_2|^2$. ♠Finn den teoretiske forventningsverdien $\langle E \rangle = \sum_n P_n E_n$ av energien og usikkerheten ΔE , begge uttrykt ved E_1 . Det opplyses at

$$(\Delta E)^2 = \langle (E - \langle E \rangle)^2 \rangle = \sum_n P_n (E_n - \langle E \rangle)^2.$$

c. En partikkel med masse m som beveger seg i et endimensjonalt potensial $V(x)$ har en egenfunksjon på formen

$$\psi = C \exp[-m\omega(x - a)^2/2\hbar].$$

♠Bruk disse opplysningene og den tidsuavhengige Schrödingerligningen til å bestemme egenenergien E og potensialet $V(x)$, begge på en konstant nær.

OPPGAVE 11 Oppfølger til OPPGAVE 7

I denne oppgaven antar vi at partikkelen er fri, med samme begynnelsestilstand,

$$\Psi(x, 0) = (2\pi\sigma^2)^{-1/4} e^{-x^2/4\sigma^2} e^{ip_0x/\hbar},$$

som i OPPGAVE 7. Også denne oppgaven inneholder lite regning, men vil forhåpentligvis sette tankene i sving likevel. Resultatene fra OPPGAVE 7 kunne brukes til flere ting: Vi fikk bl.a illustrert at partikkelens impuls p_x strengt tatt ikke kan være *helt* skarpt definert (fordi dette ville kreve preparering av en bølgepakke med uendelig utstrekning, $\Delta x = \sigma \rightarrow \infty$).¹

a. ♠ Forklar hvorfor det heller ikke er mulig å gå til den motsatte ytterligheten, dvs å preparere en tilstand der partikkelen har *helt* skarpt definert posisjon x (dvs $\Delta x = 0$). [Hint: Fra definisjonen av Δp_x og vha Heisenbergs uskarphetsrelasjon har vi at

$$\langle p_x^2 \rangle = \langle p_x \rangle^2 + (\Delta p_x)^2 \geq \langle p_x \rangle^2 + \frac{\hbar^2}{4(\Delta x)^2} \quad (\text{jf "kvante-villskap"}),$$

(der likhetstegnet gjelder bl.a for den spesielle tilstanden $\Psi(x, 0)$ øverst på siden). Hva skjer med $\langle p_x^2 \rangle$ når $\Delta x \rightarrow 0$?]

b. ♠ Hva er forventningsverdien $\langle E \rangle$ av partikkelens energi i tilstanden $\Psi(x, 0)$? (Uttrykk resultatet ved p_0 og σ .) ♠ Hva skjer med $\langle E \rangle$ i grensene $\sigma \rightarrow \infty$ og $\sigma \rightarrow 0$?

Hvis $\Delta x = \sigma$ velges liten, kan vi betrakte prepareringen av begynnelsestilstanden $\Psi(x, 0)$ nærmest som en *måling* av posisjonen, som etterlater partikkelen i en tilstand karakterisert ved $\langle x \rangle = 0$ og $\Delta x = \sigma$. Spørsmålet er da hva som skjer med $\langle x \rangle$ og Δx for $t > 0$, og i det hele tatt hvordan bølgepakken $\Psi(x, t)$ vil utvikle seg med tiden. Dette vil selvsagt avhenge av det potensialet $V(x)$ som partikkelen beveger seg i, og det bestemmes av den tidsavhengige Schrödingerligningen for dette potensialet, med $\Psi(x, 0)$ som begynnelses-"betingelse".

c. For en *fri* partikkel ($V = 0$), som vi ser på her, er det forholdsvis enkelt å løse Schrödingerligningen, og det viser seg at bølgefunksjonen $\Psi(x, t)$ for $t > 0$ er slik at sannsynlighetstettheten er gitt ved normalfordelingen

$$|\Psi(x, t)|^2 = [2\pi(\sigma^2 + \hbar^2 t^2/4m^2\sigma^2)]^{-1/2} \exp\left[-\frac{(x - p_0 t/m)^2}{2(\sigma^2 + \hbar^2 t^2/4m^2\sigma^2)}\right].$$

I OPPGAVE 7 lærte vi at en sannsynlighetstetthet på formen $\exp(-x^2/2\sigma^2)$ svarer til $\langle x \rangle = 0$ og $\Delta x = \sigma$. ♠ Hva blir da (den tidsavhengige) forventningsverdien av posisjonen, $\langle x \rangle_t$ for den aktuelle tilstanden (bølgegruppen)? ♠ Hvordan samsvarer resultatet med gruppehastigheten som ble funnet i oppgave 7, $v_g = p_0/m$? ♠ Les tilsvarende ut usikkerheten $(\Delta x)_t$ som funksjon av t .

Det at bølgepakken ikke bare endrer posisjon, men også *form*, kalles **dispersjon**, og henger sammen med at fasehastigheten $v_f = p_x/2m = \hbar k/2m$ for en de Broglie-bølge avhenger av bølgetallet k (jf bølgeteori). Siden denne dispersjonen (eller *spredningen*) av bølgepakken er den samme for alle p_0 , antar vi i resten av oppgaven at prepareringen (målingen) ved $t = 0$ er slik at $p_0 = 0$.

¹Den rene harmoniske planbølgetilstanden, $\psi_p(x) = (2\pi\hbar)^{-1/2} \exp(ipx/\hbar)$, er altså strengt tatt ikke realiserbar fysisk. Den spiller likevel en sentral rolle i mange praktiske kvantemekaniske beregninger.

d. ♠Hva vil du si skjer med dispersjonen dersom vi insisterer på å ha en veldig skarpt definert posisjon (veldig liten σ) ved $t = 0$? ♠Hva skjer om vi velger en *enda mindre* σ ?

Vi kan hente enda litt mer “moral” ut av dette eksemplet:

e. For $t \gg 2m\sigma^2/\hbar$ ser vi at dispersjonen får bølgegruppen $\Psi(x, t)$ til å spre seg ut over et område som svarer til $(\Delta x)_t \approx \hbar t/2m\sigma$ [altså et område som blir større jo mindre vi velger $(\Delta x)_0 = \sigma$]. ♠Prøv å “forstå” dette. Hint: Jo mindre σ vi velger, desto større er spredningen $\Delta p_x = \hbar/2\sigma$ i impulsen (omkring middelveidien $p_0 = 0$). Prøv med en “halvklassisk” tankegang: Dersom partikkelens posisjon ved $t = 0$ er $x \approx 0$, og den har en impuls som “for det meste” befinner seg i intervallet $-\Delta p_x < p_x < \Delta p_x$, hvor vil vi da “for det meste” finne partikkelen ved tiden t , om vi regner klassisk?